

Az író mint képátalakító

Az emberi közösségek tükröként viselkednek, különösen társadalmi feszültségek idején, amikor a tükrözött kép mélyen bevésődik az egyéni emlékezetbe, tartósan rögzülve a közösségi tudatban, mivel mindez a felborzolt érzékenységi pillanatában áll be, azonnali magatartásbeli választ váltva ki. Természetesen, mindez egymással szomszédos közösségekre érvényes, vagy olyanokra, amelyek egyazon létezőn osztoznak; mindez – könnyen érthető – nem áll fenn azok esetében, akiket jelentős földrajzi távolság választ el egymástól. Az ekként kirajzolódó kép az erőteljesen eltérő öntudatú csoportok esetében, a túlzott érzékenységtől kihangsúlyozva drámai, ellentételtől feszülő helyzetekben hosszú távon megszabja kapcsolataikat, azok valamennyi árnyalatát, az egyéni közölkéstől egészen az intézményesült kapcsolatokig. A két etnikai közösség, amelyek a közös létezőn osztoznak, egymásnak háttal fordított tükröként viselkednek, ugyanazt a valóságot tükrözve, ám különböző módon, az eltérő érdekek vezérelte tapasztalati rendszernek megfelelően.

Annak dacára, hogy e képeknek fontos szerepük van a nagy létszámú csoportok közti kapcsolatokban, a szociológia, de még inkább a történelem, amelyek az emberközi viszonyokkal fejlődésükben és eseményszerűen foglalkoznak, vajmi keveset fordítottak elemzésükre, azzal a társadalmi-politikai összefüggérendszerrel, melyben létrejöttek, azokkal az elemekkel, melyek megjelenésüket kiváltották, árnyaltságukat, túlfeszítésüket és torzulásaikat elősegítették. E képekkel még a célirányosság szempontjából is a legnagyobb körültekintéssel kellene bánni, kedvezőtlen kihatásai enyhíteni. Ha a tudományok keveset is foglalkoztak e szempontokkal, az írók annál inkább erőteljes ecsetvonásokkal, több-kevesebb objektivitással ábrázolták a másságot. A történelemtől eltérően, az író esetében a részrehajlás nem róható fel a jogi normák meghatározta igazság nevében. Hősei megalkotásában az író a struktúra képletéhez hozzárendeli saját magatartásbeli világát, környezeti, nevelési és tapasztalati benyomásait. Az írónak is joga van kifejezni rokon- vagy ellenszenvét, csakhogy ő alkotó, nem ítélőbíró. Még ha művének szereplőin meg is látszanak az előítéletek bizonyos árnyalatai, az illető nem veszíti el mindenáron emberi tartását, és nem válik szellemalkká csak azért, mert a másik csoport tagja.

Erdélyi olyan térség, amelyben az írónak tisztázni kell identitásbeli jellemzőit a lépten-nyomon jelenlévő mássághoz képest. A „másik” nem elvont, hanem fizikailag is jelen lévő fogalom. Kézelfogható, megismerhető entitás, olyan valóság, amely mellett e térség íróinak, legyenek magyarok, románok vagy németek, nem lehet úgy elmenniük, mint valami elhanyagolható tényezők. A románok közül, akik munkáiban a magyar etnikum jelenléte erőteljes, megemlíthetjük Slavici-ot, Rebreanu, Pavel Dant, Gheorghe Crăciun, valamint több háború utáni és kortárs író. Közöttük Radu Țuculescu valószínűleg az a szerző, aki életsorsának köszönhetően a legközelebről ismerhette meg a közvetlen szomszédságot, és a közvetlen cselekvésig közel került hozzá, mesterien ábrázolva annak összetéveszthetetlen sajátosságát *Povestirile mamei bătrâne* (Őreganyám történetei) című regényében, mely a valóság pajzsának repedésein át behatol az archaikus, kereszténység előtti fantasztikumba, amit a modern civilizáció felé tartó ember útját meghatározó közösségi emlékezet és az érzelmi ragaszkodás átmentett. Tudvalevő, hogy az elszigetelt magyar közösségek sokáig őriztek eredetmítoszokat, akár csak rituális szokásaik egy részét, amelyeket az egyház megtúrta jelképrendszerbe menekítettek. Radu Țuculescu csapást vág ebbe a világba őreganyja segítségével, megérteni és rögzíteni próbál egy olyan keretet, melyen belül a mítosznak szerves funkciója és értelme volt.

Akinek alkalmá volt megtapasztalni a falu világát, az ismeri csak igazán annak belső felépítését, és azokat a mozgatórugókat, melyek ellehetlenítik a logika útját az oktatásig, olyan folyamatokkal dolgozva, melyek révén időszakos cserélődhetnek fel, vagy akár képzelt történések léphetnek a valóságosak helyébe, a konkrét vonatkozásokat fokozatosan kiszorítva, az újrameselés során és a fantasztikus elem tagolódásával az epikai szál mentén. Az időtlenségre törekvés megszünteti az ellenőrizhető, a mérhető időt, a mítoszhoz, a mesei elemekhez közelít, miközben a valószínűség dicsőfénye borítja, ugyanakkor a szkeptikusok számára is támadási felületet jelent (a történetnek szépnek, nem pedig igaznak kell lennie), s csakis az dolgozhat ezzel az igen képlékeny, már-már cseppfolyós, roppant nehezen formába önthető anyaggal, mivel magának a formának is megvan az a törekvése, hogy felszívódjék a mesében, szabadjára engedve a képzeletet. A mese létrehozza a maga törvényszerűségeit, a látszólagos tétovaságok feloldódnak a mesélés örömeiben, a széttartó pillanatok az isteni és emberi sors – az élet és az emlékezés, az öröm és a szomorúság két lehetséges válfaja – irányította világ színpontjaira.

Őreganyó egy egzisztenciális lánc végén található, amely az elektronikai korszak küszöbéig az archaikus civilizációt képviselte, amelyben a fantasztikum része az emberi létnek. Őreganyó közössége az utolsókat rúgja egy elszigetelt, sajátosan erdélyi faluban, „tulipánokkal kifaragott kapuk” világában, amely valószínűleg és jelképesen is eltűnőben, miközben a falu őregjei „az álmok világába” tűnnek át, mert az őket követő nemzedék elveszítette gyökereit, és szétszóródott a világban, felszívódott a városok heterogén tömegeiben, hátat fordítva saját alakulásuk történetének.

Kvázi-valóságos szereplőjén keresztül, az írónak sikerül megragadnia egy olyan világ emlékezetét, mely a semmi szakadékának szélén jár. Még ha egy zárt, hagyományörző közösségről is van szó, amely óvatossággal tekint minden idegen elemre (vagy túlzott feltételekkel teszi azokat magáévá, amiként a szervezet elfogad vagy megtúr egy beültetett szervet), és amelynek törvényeit őreganyó is tiszteletben tartja, az író kivételesen szerephez jut, és részleteiben eléje tárul; a regény hőse, tartózkodásának

függvényében, visszatálal a misztikum világába (amit, a bibliaihoz képest, minden látszat dacára, kedvel), s egy archaikus, úgynevezett pogány mitológia elemei egy pusztuló világ örökösévé teszik, s e feladatnak felelősen és méltósággal tesz eleget. Egyetlen ponton tűnik úgy, hogy kételkedik a vallomástevő hitelességében, a negreni-i éjszaka erotikus játékának (egyfajta orpheuszi tivornya) közbeékelésével, mely hasonlít a román mitológiából vett tündérek táncához. Vagy olyan kölcsönzésről lenne szó, ami nem lehet fel Erdély más részein, viszont széles földrajzi elterjedésében közös az ott élő népeknél? Bárhogy is legyen, olyan jelenet ez, melyben a misztikus vonatkozással való összefüggés erőteljesen van jelen, és a valóságértelmezés hangulatát vetíti a valóságra: bármilyen ütődöttség is legyenek e parasztasszonyok, akkor is őrzik a lelkük mélyén egyfajta szégyenérzést, amikor félrelépnek. És mégis, a titokzatosság fátyla alatt meggyőződésünk, hogy egy beavatási szertartás tanúi vagyunk, amelynek elfelejtett, rejtett kódjai és értelmei vannak, s olyan viselkedést mímelnek, melyek ekstázist, révületet, ezoterikus közösségi együttlétet és tömény érzéki tapasztalatot indítanak be. A keresztény erkölcs vezérelte világban természetellenes hedonizmus azokat a pogány rítusokat idézi fel, amiket a kereszténységnek nem sikerült kiirtania, csupán száműzte az emlékezet és a lélek mélyrétegeibe, ahonnan időnként feltörnek, sóvárgásként a tiltott gyümölcs megízlelése után.

Öreganyó mesemondó tehetsége (vérbeli mestertől, magától Bulgakovtól tanulta) egyenesen lenyűgöző, a mesélők virtuozitásával elegyíti a valóst a kitalálttal, kedvére adagolva őket – a valóság háttérbe szorul a képzelet elől, az anyóka ama furcsa igénye miatt, hogy eltávolodjék tőle, elutasítsa, mert nincs szüksége rá, mert világéletében magába zárkózott, az emlékezetében tárolt múlt időbe, amely képes őt is kiragadni, önállóítani lényét, és egyre távolabbi, a misztikumban, a mágiában vagy a sámánisztikusban gyökerező múlt felé taszítja. Úgy tűnik, egyfajta salomoni vonzódás ez a halálhoz, és eltávolodás a jelentől, egyfajta megbékülési szertartás a sorssal, az „elmúlás” vágyának kifejeződése egy olyan időből, amely a születés óta túlságosan is hosszúvá nyúlt, és nem a boldogság megtapasztalását hozta, annál inkább a végérvényes búcsúba való beletörődést: „Én már-már egész életemben feketében jártam. Örökké temettem valakit...” A folytatás függőben marad, ha gondolatban nem is, egy más helyen ugyanis ez a kijelentés áll: „A sírban iszonyatos a csend.” A megfogalmazások, úgy tűnik, egy misztikus forgatókönyvbe illenek...

A közösség bemutatását az író ötletes kollektív többséggel érzékelteti, ugyanis a közösség mint olyan, nincs jelen a cselekményben, csupán a mesélő közvetítése révén, aki alig néhány jellegzetes alakot állít előtérbe, a háttérbe az egybemosódó tömeg, a falu lakói, elnagyolt lények alkotják, akiknek nincs egyéb szerepük az életben, mint tovább éltetni a fajt, egy küldetéses entitás megjelenéséig. Maga öreganyó is, látszólag azt sugallja, hogy neki is küldetése van, amit szeretne átörökíteni, mert az időben, amely őt és nemzedékét magába szippantja, az ősi misztikumnak már nem jut kellő szellemi tér.

Figyelemre méltó ugyanakkor a névhasználat módja (ami ismételtén igazolja a magyar falu ismeretének mélységét): pontosan úgy adja vissza a neveket, ahogyan falun a vezeték- és keresztnéveket egybeolvasva kiejtik (Burdazoli, Margolili, Nanapeter, Toldieva, Hermantibi), hitelesítve ezáltal a mesélés formai jegyeit.

Radu Puculescu megfigyelőképessege impresszionista fogantatású, finoman vagy erőteljesebben megrajzolt vonalai – minden attól függ, mennyire érzi át a megismételhetetlenhez való viszonyát – a festő igényével körvonalazza a szereplők jellemzőit, öreganyó segítségével egy alig pislákoló, tündező világ portrészorozatát tárja elénk, egy olyan világét, amely mellett érzelmileg elkötelezett. A rokonszenvből az iróniába, a világos vonalak összhangjától a torz és groteszkig, a közösségi tudat kitapintásától a tudattalanba való alámerülésig, a falusi lét egyszerűségétől a mesésig az átmenet zökkenőmentes, könnyed, akár az emlékekben való lebegés. Olyan könyv ez, melyben az epikai és a lírai elem egyaránt helyet kér magának, árnyalatokat teremtve, mesteri tükrözéssel és ellenpontozással.

Az Öreganyám történetei egészében egy bevallott rokonszeny könyve, és egy olyan megismerés melletti kiállítás, mely valamiképpen félresöpri az előítéleteket, a gyanakvást. A kép, amit kezdetben felvázoltunk, s amely a történelem drámai fordulataiban jön létre, és egy egész népességre visszahull, itt teljesen elhomályosodik, helyébe egy teljesen valós, politikai és demagóg trükköktől mentes képet állít. Azt a képet, amire nap mint nap szükségünk van, hogy megismerhessük egymást, s amelynek árnyalataiból hiányzik a kollektív bűnösség, ez az agresszív eszme, mely a történelem során az emberiség legtragikusabb pillanatait szabadította a világra.

CSEKE GÁBOR fordítása

Kategória: Téka

Denumire autor: Kocsis Francisko

Látó Szépirodalmi Folyóirat